

Asia: VN/549/2020

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi vanhusasiavaltuutetusta

Lausunnonantajan lausunto

Voidaanko esityksellä näkemyksenne mukaan parantaa ikääntyneiden asemaa ja edistää ikääntyneiden oikeuksia?

Muistiliitto kiittää mahdollisuudesta lausua luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi vanhusasiavaltuutetusta.

Muistiliitto pitää erittäin tärkeänä, että ikääntyneiden oikeuksien toteutumista seurataan yhteiskunnan eri sektoreilla ja että ikääntyneiden oikeuksista ja yleensä ihmisoikeuksista käydään jatkuvaa yhteiskunnallista keskustelua. Vaikka Suomessa kansainvälisesti vertailtuna ihmisoikeustilanne on kohtuullisen hyvä, ihmisoikeuksien loukkauksia tai niiden vaarantumista tapahtuu ihmisten tavanomaisessa elämässä ja elinympäristöissä. Esimerkiksi ikääntyneiden hoivaa tai muita sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuuteen ja laatuun liittyviä kysymyksiä ei tunnisteta ihmisoikeuskysymykseksi, minkä 24 kansalaisjärjestöä nosti esiin YK:n taloudellisten, sivistyksellisten ja sosiaalisten oikeuksien toteutumista koskevassa, syyskuussa 2020 julkaistussa varjoraportissaan, jossa myös Muistiliitto oli mukana. Ikääntyneet ja esimerkiksi muistisairautta sairastavat ihmiset, jotka ovat riippuvaisia muiden ihmisten huolenpidosta sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista, kohtaavat ihmisoikeusongelmia arjessaan.

Muistiliitto kannattaa esitystä vanhusasiavaltuutetun tehtävän perustamiseksi. Muistiliiton näkemyksen mukaan esityksellä voidaan vahvistaa ikääntyneiden asemaa ja ikääntyneiden oikeuksien edistämistä. Seuraamalla ja arvioimalla ikääntyneiden asemaa, lainsäädäntöä ja yhteiskunnallista päätöksentekoa sekä oikeuksien toteutumisen vaikutuksia ikääntyneisiin, vanhusasianvaltuutettu tuo täydentävän toimialan olemassa oleviin valtuutettujen toimialojen joukkoon. Lisäksi vanhusasiavaltuutetun tehtävä täydentää muiden ikääntyneiden oikeuksia edistävien tahojen kuten Ihmisoikeuskeskuksen toimintaa, jonka tehtävänä on mm. edistää perus- ja ihmisoikeuksia koskevaa tiedotusta, kasvatusta, koulutusta ja tutkimusta sekä näihin liittyvää yhteistyötä.

Muistiliitto toteaa, että vanhusasiavaltuutetun toimen todellinen vaikuttavuus riippuu siitä, miten esitetty tehtävänkuva käytännössä rakennetaan, mitkä ovat työhön osoitetut resurssit sekä miten käytännön yhteistyö ikääntyneiden oikeuksia valvovien viranomaisten ja niitä edistävien tahojen sekä kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa organisoidaan.

Onko teillä huomioita koskien valtuutetulle säädettäviä tehtäviä?

Muistiliitto osallistui 29.4.2020 vanhusasiavaltuutetun tehtävän valmisteluun liittyvään kuulemistilaisuuteen. Liitto toi esille ja yhtyy myös muiden tilaisuudessa esittämään, että vanhusasiavaltuutetun tehtävät tulisi määrittää tarkasti, jotta toiminta olisi mahdollisimman vaikuttavaa ja tehtävä toisi ikääntyneiden oikeuksien edistämisen kentälle aitoa lisäarvoa sekä päällekkäisyys muiden viranomaisten ja toimijoiden tehtävien kanssa vältettäisiin.

Muistiliitto kannattaa esityksessä kuvattuja vanhusasiavaltuutetulle osoitettuja tehtäviä. Vaikka ihmisoikeuksien loukkauksia tai laiminlyöntejä valitettavasti tapahtuu esimerkiksi ikääntyneille suunnatuissa palveluissa, vanhusasiavaltuutetulle ei ole perusteltua säätää toimivaltaa yksittäistapauksiin liittyviin kanteluihin liittyen. Yksittäistapausten pohjalta saattaa sen sijaan syntyä julkista keskustelua esimerkiksi mediassa, johon vanhusasiavaltuutetun on luontevaa osallistua ennakkollisen vaikuttamisen näkökulmasta.

Koska ikääntyneiden palveluissa kuten kotihoidossa mutta erityisesti ympärivuorokautisessa palveluasumisessa on edelleen palvelun saatavuuteen, sisältöön ja laatuun liittyviä puutteita, vanhusasiavaltuutettuun saattaa kohdistua valvontaan liittyviä odotuksia. Muistiliitto pitää erittäin tärkeänä, että tehtävä määritellään selkeästi ikääntyneiden oikeuksien, lainsäädännön ja yhteiskunnallisen päätöksenteon seurantaan ja arviointiin sekä ennakkolliseen vaikuttamiseen liittyviksi. Vanhusasiavaltuutetun tehtävästä ja toimivallasta tulee viestiä riittävän paljon ja selkeästi. Lapsiasiavaltuutetun tehtävä, johon vanhusasiavaltuutetun tehtävä vertautuu, on vakiinnuttanut paikkansa yhteiskunnallisen keskustelun osapuolena mutta myös keskustelun käynnistäjänä. Lapsiasiavaltuutetun julkaisema lapsibarometri on hyvä esimerkki lapsia ja lasten oikeuksia koskevasta tiedontuotannosta ja keskustelunavauksesta.

Muistiliitto pitää tärkeänä, että vanhusasiavaltuutettu tekee tiivistä yhteistyötä Ihmisoikeuskeskuksen ja Ihmisoikeusvaltuuskunnan perustaman ikääntyneiden jaoston kanssa. Molempien tehtävänkuvaukset ovat lähellä toisiaan, osin myös päällekkäiset. Koska ikääntyneiden oikeuksia tai niiden loukkauksia ei vielä monin paikoin tunnisteta ja työtä niiden edistämiseksi on paljon, on erittäin tärkeää, etteivät eri toimijat tee päällekkäistä työtä tai toisaalta, ettei oikeuksien edistämiseen jää merkittäviä katvealueita.

Esityksen mukaan vanhusasiavaltuutetun tehtävän hoitaminen edellyttäisi sitä, että valtuutettu pitäisi yhteyttä ikääntyneisiin ja heitä edustaviin tahoihin ja välittäisi heiltä saamaansa tietoa.

Muistiliitto pitää veloitetta tärkeänä ikääntyneiden moninaisten kokemusten ja tilanteiden näkyväksi tekemisessä ja heidän oman äänensä esiin tuomisessa ja on osaltaan valmis yhteistyöhön vanhusasiavaltuutetun kanssa tavoitteen saavuttamiseksi.

Kansalaisyhteiskunnan toimijat kuten järjestöt, vanhusneuvostot ja ikääntyneet henkilöt ovat keskeinen yhteistyökumppani sekä vanhusasiavaltuutetulle että esimerkiksi Ihmisoikeuskeskukselle. Näiden sidosryhmien osallistumisen ja resurssien hyödyntämisen kannalta on tärkeää, että vältetään esimerkiksi päällekkäisten kyselyjen, selvitysten ja kuulemistilaisuuksien toteuttaminen.

Muut huomiot esitysluonnoksesta

Muistiliitto kannattaa, että tehtävä on määräaikainen eli vanhusasiavaltuutettu valitaan viideksi vuodeksi kerrallaan. Valtuutetun tehtävän hoitamisen ja sen vaikuttavuuden kannalta liitto pitää ensiarvoisen tärkeänä, että valtuutetulla on hyvä perehtyneisyys perus- ja ihmisoikeuksiin sekä ikääntyneiden asemaan, elinoloihin ja heidän kohtaamiinsa haasteisiin.

Muistiliitto korostaa, että ikääntyneet ovat paitsi kasvava, myös erittäin heterogeeninen joukko. Ikääntyminen elämänvaiheena kattaa useita kymmeniä vuosia ihmisen elämänkaaresta. Osa ikääntyneistä voi erittäin hyvin ja heidän toimintakykynsä sekä sosioekonominen asemansa mahdollistavat osallistumisen ja vaikuttamisen yhteiskuntaan ja tätä on edelleen tärkeää vahvistaa.

Osalla ikääntyneistä on toimintakykyyn liittyviä haasteita kuten esimerkiksi muistisairaus. Muistisairaudet, yleisimpänä Alzheimerin tauti, ovat neurologisia eteneviä sairauksia, jotka vaikuttavat kognitiivisiin toimintoihin heikentäen lähimuistia, kielen ymmärtämistä ja tuottamista sekä ympäristön hahmottamista erityisesti sairauden loppuvaiheessa. Myöhäisvaiheessa muistisairautta sairastava ihminen tarvitsee intensiivistä tukea ja palveluita arjessa selviytymiseen. Ympäri vuorokautisen palveluasumisen ikääntyneistä asukkaista kolme neljästä sairastaa muistisairautta.

Muistiliitto painottaa, että yleisen ikäystävällisyyden edistämisen lisäksi vanhusasiavaltuutetun on erityisesti edistettävä eri tavoin heikossa asemassa olevien ikääntyneiden perus- ja ihmisoikeuksia sekä heidän mahdollisuuttaan saada äänensä kuuluviin. Ikääntyneiden kohtaamat haasteet ja puutteet oikeuksien toteutumisessa riippuvat terveyden ja toimintakyvyn lisäksi mm. asuinpaikasta, taloudellisesta tilanteesta, kieli- ja kulttuuriryhmään kuulumisesta tai muusta vähemmistöasemasta.

Suomu Katariina
Muistiliitto ry